

sia implere debeat id, ad quod deputatus est. — De consuetudine Cajetanus in Summa tandem fatetur, consuetudinem honorum esse optimum legum interpretem, et ideo ubi timorati consueverunt sic recitare, standum esse consuetudini. Ratio autem alia quam sub jungit, quod majores in choro non debent cantare, sed meditari quae ab inferioribus cantantur, nobis non probatur, ut infra tractando de excusationibus dicemus. Navarrus vero

dicit consuetudinem rationabilem et præscriptionam, posse auferre hanc obligationem, quantum ad id quod est juris humani, non vero quantum ad naturalem obligationem ex pacto justo. Idem sequitur Azor, dicto lib. 10, c. 11, q. 6, qui bene explicat quomodo talis consuetudo non sit contra jus naturæ. Ratio tamen breviter est, quia hæc consuetudo semper debet esse talis, ut non minuat notabiliter divinum cultum, alioqui esset irrationalis, et contra religionem, et contra justitiam, quia non fieret officium, propter quod beneficium datur. Debet ergo provideri ecclesiæ sufficiens de cantoribus, ita ut officium pro dignitate fiat. Atque ita nullibi prævaluat illa consuetudo, nisi ubi, cum canonicis et dignitatibus, portionistæ, capellani, aut alii ministri instituti vel conducti sunt, qui omnino cantare tenentur et coguntur, et cantus majorum nihil vel parum ad concentum, vel sonum totius officii confert. Et verisimile creditur, stipendia, vel portiones, aut fructus, qui his cantoribus dantur, ex redditibus qui ad canonicos pertinere debuissent, determinatos esse, atque ita sicut divisum est emolumen, ita et onus. Et hinc consequenter fit, ut licet illi corpori totius chori, seu talis cleri dentur stipendia, ut cum decore, honore ac devotione cantet officium, non tamen dari singulis de illo choro, ut cantent per seipso, sed quibusdam hoc titulo, aliis ut assistant, et per alios cantent. Quod pactum non est injustum, et ubi non certo constat de particulari fundatione aut institutione expresse contraria, et consuetudo talis reperitur, credendum est, vel talem fuisse institutionem, vel mutatam esse per contrariam præscriptionem. Atque ita completur prima conditio, quam merito postulat Navarrus, scilicet, ut talis conditio rationalis sit. Verum est etiam per eam non mutari id quod est de jure naturali; potest tamen mutari materia, quæ fundabat aliquam obligationem naturalem, et consequenter potest cessare talis obligatio sine violatione juris naturalis, ut in præscriptione constat, et in multis aliis. Quod autem Navarrus requirit, ut hæc

13. Probatur secunda pars de consuetudine.

consuetudo sit immemorialis, ab aliis non postulatur, nec video cur sit necessarium; satis ergo erit illa quæ ad præscriptionem ecclesiasticam sufficit.

14. *Prædicta consuetudo nec constitutioni Pii V, nec Tridentino Concilio adversatur.* — Laborat autem Azor in explicando quomodo hæc consuetudo non sit contra constitutionem Pii V, et contra Concilium Trid., fateturque esse contra illa, sed potuisse illis tanquam humanis juribus derogare. Sed ego non video in hac consuetudine aliquid repugnans statuto Pii V, quia (ut dixi) Pius V non loquitur de non canentibus in choro, sed de his qui omnino non recitant, etiamsi præsentes in choro sint. Consuetudo autem de qua loquimur, talis non est, nec illa potest esse rationabilis. Et quando posset esse talis, quæ excusaret a propria pœna legis, non vero quæ excusaret a culpa contra justitiam, et consequenter nec a restitutione, quæ ex violatione justitiae nascitur, ut infra dicemus, tractando de his qui non recitant, etiam privatim. Neque etiam est in illa consuetudine aliquid contra Concilium Tridentinum; tum quia Concilium non præcipit expresse ut singuli præbendati cantent, sed ait omnes cogendos esse, ut in choro ad psallendum instituto ad sint, et Deum reverenter laudent; hoc autem faciunt personaliter assistendo, et per alios cantando, seu quasi componendo corpus illud, quod Deum laudat, et illi consentiendo et suo modo moraliter cooperando. Neque etiam obstant illa verba: *Omnes vero divina per se, et non per substitutos compellantur obire officia:* nam hæc non intelliguntur de cantu in choro, sed de officio dicendi missam, evangelium vel epistolam, vel de aliis similibus personalibus obligationibus; nam de choro postea loquitur. Et ita exponitur in declarationibus Cardinalium, in locis supra allegatis.

15. Dices: ergo possent canonici in choro non solum cantare per substitutos, sed etiam adesse per illos. Respondet negando consequentiam, tum quia præsentia et assistantia non potest suppleri per alium, Concilium autem saepè postulat præsentiam, et prohibet absentiam a choro, non tamen præcipit cantum personalem, ut patet ex locis allegatis, cum declarationibus etiam citatis. Tum quia licet canonici tunc dicantur cantare per alios, non tamen proprie dici possunt cantare per substitutos, seu vicarios in munere proprio; supposita enim dicta consuetudine, jam non

sunt ipsi obligati ad illud munus, et ita omnes personæ illius chori sua debita munera implent, tanquam membra unius corporis, etiamsi non omnia cantent, vel alte loquantur. Unde etiam constat quomodo talis consuetudo non sit contra d. c. ult., 92 d.; nam licet possit dici, illi juri potuisse derogari per consuetudinem, non est necessarium, nam ibi tantum dicitur, ut convenient ad officium psallendi in choro omnes clerici tali ecclesiæ deputati; hoc autem vere faciunt canonici in eo casu, supposita consuetudine, quia ad officium convenient, et ad faciendum id ad quod jam sunt deputati, secundum consuetudinem.

16. *Quas conditiones habere debeat tale statutum.* — Denique, hinc etiam patet tertium membrum limitationis de statuto. Oportet enim ut statutum sit sufficienti auctoritate factum, et quod sit rationabile, ideoque ex parte materiæ, seu objecti, aut modi introducendi morem illum, oportet ut servet illas circumstantias quas in consuetudine declaravimus. Nam lex et consuetudo æquiparantur. Et eadem ratione placet quod Navarrus ait, oportere ut tale statutum sit a Papa confirmatum, quia, cum communi juri et ordinariæ institutioni ecclesiarum repugnet, si ecclesia a primæva fundatione non habet illum modum institutionis, nec sufficienti consuetudine introducta reperitur, ut per statutum denuo introducatur, auctoritas pontificia necessaria est. Sicut etiam consuetudo ipsa presumitur vel ab ipsa fundatione duxisse originem, aut per tacitam Prelatorum tolerantiam fuisse a Pontificibus confirmata.

17. *Nova alia dubitatio excitatur.* — Superest ut dicamus quomodo clerici vel canonici unius chori se gerere debeat, quando versus in alio choro cantatur. Potest enim imprimis interrogari, an teneantur hi, de quibus agimus, submissa voce dicere versus quos alii canunt: ita enim nonnulli facere solent, vel quia ignoranter scrupulosi sunt, putantes se non satisfacere, nisi omnia dicant; vel quia sunt negligentes et tepidi, et nolunt esse attenti, quamdiu durat cantus alterius versus; et ideo breviter illum proferunt, ut in reliquo tempore loqui, vel otiosa cogitare possint, sine gravi peccato. Et ad utrosque deterredos, audi vi doctum virum aliquando docentem, hos non satisfacere obligationi recitandi horas canonicas, illo modo recitando, scilicet unum versum recitando, et alium cantando, quia neutro modo integre recitant, et ex mo-

dis adeo diversis non potest componi una integræ recitatio. Et posset hic applicari ratio Cajetani, quod tunc ille nou communicat cum aliis in eo versu, et ita non videtur saltem choro satisfacere, etiamsi recitet. Sed hæc per exaggerationem dicta videntur.

18. *Quarta assertio: non tenentur clerici hujus chori, dum alius cantat chorus, quidpiam recitare, sed audire, et quasi per alios canere; neque recitationem expedire, sed aliquando fieri culpabiliter.* — Dicendum ergo est primo, non teneri clericos unius chori, dum alius chorus cantat, quippiam loqui, sed audire, et quasi per alios canere. Hoc est certissimum, quia hæc fuit intentio Ecclesie, cum hunc morem introduxit, et quia hic est mos omnium prudentium, ac timoratorum, et quia hæc est propria antiphona, seu alternatus cantus. Addo, minime expedire, dum alii cantant, obmurmurando recitare, imo non recte id fieri, et sæpe fortasse non sine aliqua culpa veniali, nisi excusat ignorantia et bona intentio. Probatur, quia imprimis hoc est magis conforme huic institutioni, nam per se ordinatur ad hoc, ut quidam cantent, alii attendant, ut sic omnia ordinate fiant; ergo non expedit hunc ordinem immutare. Item, id non fit sine aliqua perturbatione sic orantis et circumstantium; orantis quidem, quia nec commode potest secrete recitare dum alii cantant, nec potest attendere ad ea quæ cantantur, et sic nihil perfecte facit; circumstantium vero, quia vel distrahuntur verbis et murmure orantis, vel commoventur aliquo modo contra illum, vel tædio afficiuntur, vel interdum exemplo illius ducentur, et sic chori quies et silentium perturbatur. Ergo ex hoc capite potest hoc sæpe esse veniale peccatum levis eujusdam scandali et perturbationis. Et ideo antiqui Patres valde commendant quietem et silentium in choro, ne quidam alios perturbent, vel distrahanter a divina contemplatione vel meditacione. Unde Cassian., lib. 2, c. 10, de antiquis Monachis sic refert: *Cum celebraturi conveniunt, tantum a cunctis silentium præbetur, ut cum in unum tam numerosa fratum multitudo conveniat, præter illum, qui consurgens Psalmum decantat in medio, nullus honinum penitus adesse credatur.* Et Joan. XXII, Extravag. unica, de Vita et honest. Cler., inter communes: *Docta (inquit) Sanctorum Patrum decretit auctoritas, ut in dicinæ laudis officiis, quæ debita servitutis obsequio exhibentur, cunctorum mens vigilet, sermo non cespitet et modesta psallentium gravitas placita modu-*

*latione decantet.* Hinc Navar., de Orat., c. 15, n. 5 et sequentibus, simpliciter dicit esse peccatura recitare in choro, dum alii cantant, propter perturbationem et occasionem distractionis, quæ aliis præbetur. Quod ibi latissime proseguitur, innumera in hoc multiplicando genera peccatorum, quæ sunt cum grano salis sumenda. Ita ut imprimis de venialibus tantum intelligentur ex genere suo, quia fere omnes illæ sunt circumstantiae levæ: deinde ut cum moderatione accipiuntur, quando, videlicet, recitatio non fit ex aliqua causa, vel necessitate, et cum prudenti circumspectione, ut aliis offendiculum vel occasio distractionis non præbeatur, quod sæpe ita fieri potest, ut omnis culpa, etiam venialis, evitetur.

19. *Quinta assertio: qui submisso recitat versum in alio choro cantatum, implet præceptum recitandi officium, et inserviendi choro, per se loquendo, et potest non peccare.* — Unde addendum est, eum, qui submisso recitat versum qui in alio choro cantatur, sufficienter implere præceptum recitandi horas, et inserviendi choro per se loquendo, et si bona fide, intentione et modo id faciat, posse nihil peccare. Prima pars est certissima, quia ille totum officium vocaliter et per se orat. Quod autem quosdam versus oret cantando, alios recitando, est impertinens, quia uterque modus sufficit ad implendum præceptum, et quod sit mistus, nulla lege prohibitum est, nec repugnat compositioni morali, seu artificiali; nam etiam in Missa et officio canonico quædam dicuntur alta voce, alia secreto. Secunda pars probatur, quia per illum brevem ac privatam prolationem versus, orans non impeditur quominus communicet cum canentibus versus, et per illos canere censeatur. Dixi autem, *per se loquendo*, quia oportet ut sit attensus, sicut statim declarabo; per recitationem autem non impeditur attention ad Deum, ut constat, et illa satis est. Tertia item pars facilis est, quia illa actio non est per se mala, nec impedit attentionem ad orationem communem sufficientem, et fieri potest (ut dixi) cum circumspectione, ut aliis non sit onerosa, nec occasio scandali, nec etiam est aliquo jure prohibita; non est ergo tam severe damnanda.

20. *Sexta assertio: tenetur una pars chori, cum tacet, attendere ad aliam quæ cantat; et ad utramque præbendarius, qui solum assistit, idque ut satisfaciat suo muneri.* — Solum oportet explicare an teneantur clerici unius chori,

dum cantatur versus in alio choro, attentio nem ad orationem sufficientem servare, sive interim omnino sileant, sive aliquid recitent; vel possint recitare versus privatim, et postea voluntarie distrahi. Et omissis rationibus dubitandi, quæ hinc inde fieri possent, assero teneri ad servandam attentionem toto eo tempore. Suppono enim ad hoc officium implendum necessarium esse attentionem, ut infra dicemus; eamdem ergo assero esse necessarium, dum alius chorus cantat, quæ necessaria est in canentibus, dum proprius cantat chorus. Et eadem ratione dico, si qui sunt præbendati, qui ex consuetudine satisfaciunt choro per præsentiam, licet nihil cantent, teneri saltem ad attendendum, et audiendum more orantium. Dico autem hoc esse necessarium ad vitandam culpam, et satisfaciendum muneri, quo ad chorum astrikti sunt; an vero sit necessarium ad faciendum fructus suos, infra tractando de attentione dicemus, nam eamdem habet difficultatem. Ratio ergo hujus obligationis est, quia ex vi hujus præcepti obligantur hæ personæ ad recitandum publice et in choro totum officium canonienm integre aliquo modo, id est, sive totum dicendo, sive totum audiendo, sive partim dicendo, partim audiendo, prout ex officio unicuique incumbit; sed qui non est attensus, eo ipso non concurrit ullo modo ad partem illam, ad quam non attendit; ergo illam omittit, et consequenter non satisfacit integre muneri suo. Neque satisfacit eam partem privatim dicendo, quia tenetur satisfacere non tantum orationi privatæ, sed etiam publicæ totius chori, et totam debet facere suam; hoc autem non facit, quando soli privatæ recitationi attensus est, et postea vagatur. Confirmatur ac declaratur: nam is, qui non recitat privatim versus alterius chori, sed audit illos, tenetur attendere, quamdiu dicuntur; ergo etiam alter, qui privatim dicit, debet reliquo tempore attendere, quia non debet libertatem evagandi acquirere ex privata recitatione, quæ vel non licet, vel saltem non expedit; neque alius debet plus gravari, quia melius se gerit; estque hæc occasio abutendi recitatione privata ad comparandam illam libertatem. Denique, qui solemnem Missam audit in die festo, non potest sine aliqua culpa recitare breviter symbolum, dum cantatur, et postea libere vagari, sed licet suam recitationem finiat, tenetur attendere, dum Symbolum canitur; et idem de evangelio, et aliis partibus Missæ; idem ergo in presenti dicen-

dum, nam est similis obligatio. Et hactenus de alterna psalmodia.

21. *Ultima assertio: in cæteris partibus divini officii pro regula debent esse ecclesiastici ritus, et consuetudo.* — Ex his vero quæ de Psalmis diximus, facile intelligitur quid de cæteris omnibus partibus divini officii dicendum sit. Nam pro regula habendum est, ut ecclesiasticus ritus et consuetudo servetur, nam illud et sufficit ad implendum præcep tum, ut per se constat, et ordinarie, vel est necessarium, vel magis expediens, quia est magis consentaneum regulis orandi ab Ecclesia præscriptis. Itaque extra psalmos quædam dici solent ab uno tantum, ut lectiones, initia antiphonarum, vel psalmorum, oratio seu collecta, capitula, et si quid aliud est hujusmodi. Et in his satis est dicentem seu canentem audire, neque oportet aut expedit illa privatim legere, saltem voce, sicut de psalmis dictum est. Si quis autem velit ut melius perciptiat, attendendo habere præsentem librū, dum lectio cantatur, non est malum, si absque aliorum incommodo vel perturbatione fieri possit, quamvis omnem singularitatem in choro vitare melius sit. Aliqua vero cantantur a duobus, ut aliqui versiculi; alia a tribus, vel pluribus, ut responsoria aliqua, et interdum aliqui psalmi ad organum, et in his omnibus regula posita locum habet, quod audiendo fit satis, et quod magis expedit. Quædam autem dicuntur a toto choro simul, ut antiphonæ in fine psalmorum, et responsiones ad versiculos, et similia. Et in his cantare debent omnes, qui ad cantum obligati sunt, quia illo modo, et non alio integre implent officium suum. Si contingat vero aliquid horum omitti ab aliquo, vel casu præteriri, non est scrupulose agendum, nec oportet eum esse sollicitum de illa parte repetenda, quia et materia levis est, et sæpe potest sine culpa omitti per justam occasionem, etiam valde levem; et licet fuerit aliqua levis culpa, non emendatur per illam repetitionem, sed potius impediuntur sequentia, quod late admonet Navarrus, dicto c. 15. Denique alia dicuntur ab omnibus secreto, ut Pater, et Ave, in principio et fine, et interdum Symbolum, vel confessio, et hæc a nullo omittenda sunt, ut constat.